CULTUURHISTORISCHE INVENTARISATIE NOORD-BRABANT

GEMEENTE BAARLE-NASSAU
BAARLE-HERTOG.

Rijksdienst Monumentenzorg Zeist • Bibliotheek

INHOUD

1.	Woord vooraf	3
2.	Criteria	4
3.	Werkwijze	7
4.	Historische karakteristiek van Baarle	10
	Landschap	
	Nederzettingen	
	Bebouwing en groenelementen	
5.	Overzicht van straten, gebouwen en groenelementen.	20
6.	Literatuurlijst	50
7.	Foto-overzicht	51
8.	Kaart gemeente Baarle Nassau- Baarle Hertog (bijlage).	

1. WOORD VOORAF

Dit rapport over Baarle-Nassau en Baarle-Hertog maakt deel uit van de serie cultuurhistorische inventarisaties van Noord-Brabant. Het geeft per gemeente een overzicht van de waardevolle nederzettingen, gebouwen en groenelementen in de steden en dorpen van de provincie.
De snelle en vaak ingrijpende veranderingen in het Brabantse cultuurlandschap hebben de totstandkoming van een dergelijk overzicht urgent gemaakt. Ondanks vervlakking en schaalvergroting bezit elke gemeente een eigen karakter in de bebouwing van de kern of het buitengebied. We doelen daarbij zeker niet alleen op de erkende monumentale gebouwen, maar evenzeer op de boerderijen, woonhuizen, fabrieksgebouwen, bruggen en sluizen, wegkruisen of een ijzeren sierhek en dorpslinde. Ook nieuwere zaken van kort voor en na de tweede wereldoorlog vragen hier en daar de aandacht.
Elementen uit het verleden kunnen als essentieel beschouwd worden voor de verscheidenheid en herkenbaarheid van het heden, en daarmee voor de leefbaarheid in het algemeen.

Na het monumentjaar 1975 heeft het provinciebestuur besloten om de cultuurhistorisch waardevolle bebouwing van de provincie vast te doen leggen. Hiervoor is in 1976 de "Inventarisatiecommissie Brabantse Monumenten" ingesteld. In deze commissie waren onder voorzitterschap van gedeputeerde drs. Y.P.W. van der Werff vertegenwoordigd: de Provinciale Planologische Dienst, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, de Stichting Het Brabants Landschap, de Provinciale Commissie Noord-Brabant van de Bond Heemschut, de Stichting Menno van Coehoorn, de Stichting Huis en Hoef van Brabant, de Boerderijcommissie van Brabants Heem, de Werkgroep Monumenten en Musea van de Culturele Raad, de Historische sectie van het Provinciaal Genootschap, de Stichting Monumentenwacht, de Kring van Archivarissen, de Stichting tot behoud van Monumenten van Bedrijf en Techniek in het Zuiden des Lands, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en enkele deskundigen á titre personnel. In een later stadium is het voorzitterschap overgenomen door Gedeputeerde drs. J.M. van der Hart.
In september 1979 is een drietal inventarisatorten aangesteld om een werkmodel te ontwikkelen en veldwerk en rapportage te verrichten. In 1982 is de I.B.M. opgeheven waarna de begeleiding van het project aan de pas benoemde Provinciale Monumenten Commissie is overgedragen. Het rapport dat voor u ligt vertegenwoordigd een momentopname van een steeds voorschrijdend proces van veranderingen in de bebouwde omgeving. Onderzoek en veldwerk vonden plaats in 1981 en werd verricht door E. van den Dool met medewerking van drs. A.C.J. v. Leeuwen, drs. N.C.M. Maes en H.Th.M. Ruiter, arch. HBO. Wijzigingen die zich na deze datum voordeden, konden om organisatorische redenen niet meer in deze uitgave worden verwerkt.

's-Hertogenbosch, maart 1986.

2. CRITERIA

Uit de vele objecten die voor inventarisatie in aanmerking kwamen, moest uiteraard een keus worden gedaan. Dat gebeurde aan de hand van een aantal criteria, die verder in dit hoofdstuk groepsgewijs worden omschreven.
Bij deze criteria wordt het bindend element in veel gevallen gevormd door de "historische karakteristiek" van de nederzetting. Wat wordt daaronder verstaan?

Een nederzetting is, in de hier gebruikte terminologie, een geheel van bebouwing, percelen, wegen en waterlopen, dat in de loop der tijd een meer of minder samenhangende vorm heeft opgeleverd. Het eigen karakter van een nederzetting is het produkt van een - al dan niet geleidelijke - historische ontwikkeling, die in vele gevallen tot op de dag van vandaag valt af te lezen, zowel aan het ruimtelijk patroon als aan de bebouwing zelf. Dat geldt in beginsel net zo goed voor een oud akkerdorp, als voor een moderne nieuwbouwwijk.
Op zeker moment leidt een reeks van ontwikkelingen tot een situatie, waar de nederzetting voor ons gevoel een uitgesproken eigen vormidentiteit bereikt. Dát moment bepaalt de "historische karakteristiek" van de nederzetting, die dus als het ware de optel- en aftreksom is van een reeks structuurbepalende en structuurverstorende ingrepen.

De invloed van dat moment kan zich, meer of minder nadrukkelijk zichtbaar, vaak uitstrekken tot het moment van nu. Zo is voor de landelijke nederzettingen tussen Oirschot en Best de situatie rond het midden van de vorige eeuw nu nog steeds beeldbepalend. Vandaar dat het moment van de historische karakteristiek ook omstreeks dat tijdstip is gekozen. Zowel de middeleeuwse aanleg, als de wijzigingen van na 1850 zijn daarbij als wezenlijke bestanddelen aan te merken.
Een heel ander voorbeeld is de oude vestinggordel van Bergen op Zoom. Daar is een essentieel element in de historische karakteristiek, zoals die rond 1800 bestond, thans niet meer afleesbaar. In die tijd werd de stad sterk gedomineerd door haar uitgebreide vestingswerken. Sinds die echter aan het eind van de vorige eeuw zijn ontmanteld, wordt het huidige beeld bepaald door een parken-, straten- en bebouwingsgordel, die rond 1920 hun uiteindelijke vorm kregen. Daarmee is de historische karakteristiek van ca. 1800 nu dus niet meer relevant voor dit deel van de stad. Die van rond 1920 echter des te meer.

Tegen de achtergrond van deze historische karakteristiek zijn alle objecten afzonderlijk getoetst aan de volgende criteria:

o <u>Architectonische en kunsthistorische criteria</u>

- het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant, of van het werk van een bekend architect, stedebouwkundige of kunstenaar
- het object is gaaf qua stijl en detaillering

- het object vertegenwoordigt een unieke (bouw) techniek, (bouw)-type of is typerend voor de ontwikkeling van de industriële techniek
- het object heeft esthetische waarde op grond van de vorm en detaillering van exterieur en/of interieur.

o Planologische, landschappelijke en stedebouwkundige criteria

- het object vormt samen met bijgebouwen, kleine artefacten en erfbeplanting of tuinaanleg een karakteristiek geheel
- het object maakt deel uit van een groter historisch geheel of complex
- het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap
- het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen goed geconserveerd is gebleven
- het object vormt een onderdeel van een historische stedebouwkundige structuur of een historisch nederzettingstype
- het object is karakteristiek voor stad, dorp of streek.

o Sociaal- en cultuurhistorische criteria

- aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord
- het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale of economische geschiedenis
- het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van dorp, stad of streek.

Afhankelijk van de situatie en de aard van het object, was het ene criterium bij de selectie meer bepalend dan het andere.
Zo kan men zich voorstellen dat bij een eenvoudig voorbeeld van landelijke bouwkunst criteria als type, bouwtechniek, samenhang met de directe of wijdere omgeving, historische verkaveling en patroon van wegen en waterlopen, meer gewicht in de schaal werpen, dan bij een kerkgebouw. Daar zullen eerder stijl, gaafheid van details, esthetische kwaliteiten en geschiedkundige aanknopingspunten de doorslag geven. Bij monumenten van jongere datum zijn op hun beurt bouwtype, techniek, vormgeving, architect en sociaal-historische betekenis weer het meest van belang.

De samenhang met de omgeving heeft bij de beoordeling een grote - zo niet dominerende - rol gespeeld. Objecten als daglonershuizen, weverswoningen, smidsen e.d., ontlenen vooral daaraan vaak hun bijzondere waarde. Een op zich interessant object, dat als laatste getuige de herinnering oproept aan een overigens verder geheel verstoorde situatie, scoort doorgaans minder hoog, dan een object dat deel uitmaakt van een karakteristieke, betrekkelijk ongerept gebleven omgeving. Daarentegen zal een in detail aangetaste reeks gebouwen, die een onderdeel vormt van een qua maat en schaal nog goed bewaarde en interessante structuur, op grond daarvan in deze inventarisatie juist worden meegenomen.

Ten slotte heeft, zoals men begrijpen zal, ook de zeldzaamheidswaarde van een object of nederzettingstype bij de afwegingen meegespeeld.
Onnodig te zeggen dat genoemde criteria niet alleen van belang zijn in het kader van deze inventarisatie. Zij spelen een cruciale rol bij het concrete monumentenbeleid van de provincie Noord-Brabant: bij het bepalen van de prioriteiten voor het behoud* van cultuurhistorisch waardevolle objecten en het ontwikkelen van het daarvoor meest geëigende instrumentarium.

---

* Naast genoemde criteria zullen in de praktijk ook andere factoren (bouwkundige staat, mogelijkheden tot functiewaardering, beschikbare middelen e.d.) het eventuele behoud van cultuurhistorisch waardevolle objecten bepalen.

3. WERKWIJZE

Bij het in kaart brengen en beschrijven van de verschillende cultuurhistorisch waardevolle objecten, met het doel een overzicht te geven van wat in de provincie op dit gebied bewaard is gebleven, werden de samenstellers met een aantal beperkingen geconfronteerd.
Om te beginnen was het met de beschikbare mankracht en financiële middelen, gelet ook op het tijdsbestek waarbinnen de werkzaamheden moesten worden afgerond, nauwelijks mogelijk uitvoerig bronnenonderzoek te verrichten naar de geschiedenis van een bepaald gebied. Men was voornamelijk aangewezen op de beschikbare informatie, die doorgaans schaars aanwezig en bovendien niet altijd even betrouwbaar bleek.
Daarnaast waren er ook problemen van meer praktische aard. Zo leende, vooral in dicht bebouwde kommen, de situatie er zich niet altijd voor om bijvoorbeeld alle gevels van een gebouw nauwgezet te bestuderen. Voor interieurs gold dit in nog sterkere mate; deze konden slechts bij hoge uitzondering worden bezichtigd.
In verband daarmee kan het hier gepresenteerde materiaal slechts een indruk geven - zij het dan ook een redelijk verantwoorde - van de in de gebouwde omgeving aanwezige waarden, die voorwerp van monumentenzorg kunnen zijn en die bij planologische beslissingen in de beschouwing moeten worden betrokken.

Bij het bestuderen en beschrijven van de objecten is, zoals al aangestipt, de samenhang met de directe omgeving en met de nederzetting als geheel voortdurend goed in het oog gehouden. Een object kan, als deel én als exponent van een groter geheel, immers niet adequaat worden beschreven, als dit totaalbeeld bij de onderzoeker ontbreekt.
Belangrijke aanknopingspunten voor dit totaalbeeld vormen onder meer de specifieke kenmerken van de omgeving (hoogteligging, reliëf, perceelsvorm, bodemgebruik e.d.), die een rol hebben gespeeld met betrekking tot de plaats en aard van de nederzetting. Zo is er een hemelsbreed verschil tussen het landbouwgebied in de polders van Noordwest-Brabant en, om wat te noemen, een Kempens akkerdorp. In het eerste geval domineert het open, vlakke land, met zijn grote, verspreid gelegen boerehoeven; in het tweede geval hebben we te maken met een veel kleinschaliger akkerstructuur met een lint van boerderijen, gelegen op de oeverwallen van beken.
Behalve het onderkennen van verschillen in "decor", is ook het bepalen van de invloed daarop van historische en sociaal-economische factoren - als conjunctuur, machtspatronen, bestaansmiddelen, verkeersbindingen enz. - van groot belang voor het invullen van dat totaalbeeld. Een goed voorbeeld daarvan is Vught, dat zijn vorm met Markt en stationsbuurt kreeg onder invloed van de oude hoofdwegen tussen Eindhoven, Den Bosch en Tilburg, alsmede de latere spoorlijn.
En ten slotte kan ook literatuur over een gebied en de daarbinnen gelegen nederzettingen een - zij het vaak globaal- beeld geven van de dominanten die bij de ontwikkeling daarvan een rol hebben gespeeld.

Al dit materiaal te zamen vormt als het ware een soort "onderlegger", die in meerdere of mindere mate houvast biedt bij het verwerven van inzicht in hetgeen als karakteristiek mag worden aangemerkt.
In dit verband zijn ook oude kaarten van belang, vooral de sinds ca. 1830 gepubliceerde topografische kaarten 1:25.000 en 1:50.000. Deze zijn namelijk direct vergelijkbaar met de huidige stafkaarten van dezelfde schaal en geven daardoor een goed beeld van het veranderingsproces dat zowel nederzettingen als landschap in de loop der tijd hebben ondergaan. Overigens is het patroon dat uit het bestuderen en vergelijken van deze kaarten naar voren kwam, steeds ter plekke aangevuld met eigen waarnemingen met betrekking tot stratenpatroon, bebouwing en beplanting.
In hoeverre is, ondanks de hier gekozen opzet, waarbij een aantal concrete criteria als uitgangspunten dienen, toch niet het gevaar aanwezig dat er bepaalde subjectieve elementen in de beoordeling sluipen?
Degene die de inventarisatie uitvoert, maakt uit wat hij wel en niet documenteert. Hij wordt daarbij geleid door zijn kennis van de historische karakteristiek van de nederzetting. Welke elementen bepalen het eigen -specifieke- karakter daarvan? Is dit "eigene" nog afleesbaar aan bebouwing of omgeving, en in hoeverre is het door veranderingen verstoord?
Het zal duidelijk zijn dat alleen al dit deel van het afwegingsproces niet geheel objectief kán zijn. Het wordt immers niet alleen bepaald door de doelstelling van het onderzoek, maar ook de persoon van de inventarisator en de tijd waarvan hij het product is.
Tegelijkertijd echter mag men erop vertrouwen dat de systematiek en de criteria die aan dit onderzoek ten grondslag liggen, een zekere garantie bieden dat persoonlijke voorkeuren bij de beoordeling uiteindelijk nergens de boventoon voeren.

In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op het verband tussen de ruimtelijke vorm van de nederzetting en de geomorfologische en landschappelijke context waarin zij geplaatst moet worden. Aansluitend volgt een schets van de karakteristieke bebouwingstypen en groenelementen.

In het daarop volgende hoofdstuk worden de verschillende objecten alfabetisch per straat behandeld. Straten die zich onderscheiden door een duidelijke samenhang van de daarin gelegen objecten, worden in voorkomende gevallen bovendien afzonderlijk beschreven.
Per object worden vermeld: huisnummer, algemene typering, geschatte bouwdatum, exacte bouwdatum*. (b.v. blijkens muurankers, jaarsteen, literatuurvermelding), data van belangrijke wijzigingen, de aanwezigheid van eventuele artefacten, zoals stootstenen, hekpalen e.d., bijgebouwen (met vermelding van eventueel afwijkende datering), groenelementen (waarbij oudere bomen met opgave stamomtrek), eventuele opmerkingen over details of bijzondere onderdelen**.

Iedere inventarisatie bevat bovendien één of meer kaarten van het onderzoeksgebied, schaal 1:10.000 (bij dichtere bebouwing ook uitsneden met schaal ca. 1:5.000). Daarop zijn de volgende zaken aangegeven:
- geïnventariseerde objecten met cultuurhistorische betekenis (zwarte stip)

- beschermde monumenten (zwarte stip met cirkel)
- straatnamen en huisnummers
- gemeentegrenzen
- dijken, waterlopen en steilranden
- oude wegenpatronen en oude akkerbodems met een humusdikte van minimaal 50 cm (globaal aangegeven).

Beschermde stads- en dorpsgezichten, alsook landgoederen, zijn eveneens aangegeven. Groepen gebouwen die een karakteristiek geheel vormen of die deel uitmaken van een interessant nederzettingstype, zijn omlijnd.

---

* In tegenstelling tot de geschatte bouwdatum is de exacte bouwdatum in de tekst steeds onderstreept aangegeven.

** Voor zover het rijksmonumenten betreft, zijn de beschrijvingen ontleend aan de officiële monumentenlijst, zo nodig onderzijds aangevuld (aangegeven met N.B.).

4. HISTORISCHE KARAKTERISTIEK VAN DE GEMEENTE BAARLE-NASSAU EN BAARLE-HERTOG.

Landschap

Baarle-Nassau is gelegen in de stroomgebieden van de Mark, Donge en de Leij. In het westelijk deel is de stroomrichting voornamelijk in westelijke richting, in het oostelijke deel, de bovenlopen van de Leij in noordelijke richting. Naast Baarle Nassau met omliggende buurtschappen omvat de gemeente nog Ulicoten en Castelré.
De zuid- en oostgrens van de gemeente wordt gevormd door de Belgische grens. Deze grens is bepaald door enkele beeklopen (Hollandse Loop, Merkske en Poppelsche Leij), en voormalige heidegebieden. In het noorden grenst Baarle Nassau aan Alphen en Chaam, en de westgrens is weer tevens de Belgische grens. Opvallend is het buurtschap Castelré, dat als een schiereiland in België ligt. Bijzonder en wat curieus is nog de aanwezigheid van een 25-tal Belgische enclaves in en rond de kern van Baarle-Nassau, die gezamenlijk de Belgische gemeente Baarle-Hertog omvatten.
De oorsprong van deze enclaves is terug te voeren tot 1198 toen een tweedeling ontstond tussen de bezittingen van de Hertog van Brabant en de Heer van Breda.
Baarle Nassau ligt op een soort hoogvlakte van ca. 27 meter N.A.P.
De omgeving ligt één tot enkele meters lager met uitzondering van de voormalige heidegebieden. Ulicoten ligt aanmerkelijk lager op ca. 17 á 18 meter N.A.P. De Ulicotische Heide ligt op ca. 20 á 23,5 meter. Castelré ligt op ca. 15 meter.
De beekdalen liggen over het algemeen lager. Die van het Merkske ligt op ca. 12 meter N.A.P.
De bodem bestaat voornamelijk uit dekzand, plaatselijk met een fijnzandig of lemig karakter. In de beekdalen vinden we de fijnzandig materiaal en hier en daar veenontwikkeling. Bij Klein Bedaf en Driehuizen is plaatselijk lössleem aanwezig. Het dekzand is in de periode van en na de laatste ijstijd, ca. 10.000 jaar geleden, door water en wind afgezet. De waterlopen hebben, aanvankelijk door smeltwater, geulen in het dekzand uitgesleten.

In grote lijnen kan het landschap van Baarle-Nassau - Baarle-Hertog onderverdeeld worden in:

a. De nauwe lage dalen van de verschillende grotere en kleinere beken: Hollandsche Loop, het Merkske, Poolsche Heining, Reutsche Loop, de Bremer, Groot Vergoor, Strijbeeksche beek, de Leij, de Poppelsche Leij, Retsche Loop en Schouwloop.
   Met name het Merkske kan gelden als een van de meest oorspronkelijke beken in Nederland met nog onvergraven meanderende loop, broekbosjes en zeer fraaie bloemrijke hooilanden. Ook het dal van de Strijkbeeksche beek, waarvan de bovenloop buiten de gemeente valt, is nog zeer authentiek en herbergt nog vele thans zeldzamer wordende vegetatietypen. Opmerkelijk en kenmerkend voor de zeer oude bewoning, is de aanwezigheid van z.g. graslandbodems. Deze bodems hebben een humuslaag van meer dan 50 cm, ontstaan door eeuwenlange bemesting. We vinden deze bodems bij Looveren (langs de Bremer), Castelré (Merkske en Hollandsche Loop), Ulicoten (langs de Bremer en Groot Vergoor), Driehuizen en Heikant (Leij), Groot Bedaf (Poppelsche Leij) en Eikelenbosch.

b. De Dorpskom van Baarle-Nassau en Baarle-Hertog en de er omheen liggende gehuchten en buurtschappen bestaande uit bebouwing en erven.
c. De akker- en weilandgebieden rond de bebouwing. Rondom de kern van Baarle-Nassau liggen uitgestrekte akkerbodemcomplexen, samenhangend met een dubbele krans van nederzettingen. In verband met wijzigingen in de bedrijfsvoering zijn een aantal akkergronden de laatste decennia omgezet in grasland. Verder zien we oude akkergronden rondom Groot Bedaf, Ulicoten, Oude en Nieuwe Strumpt en Castelré. De oude akkerbodems zijn in de loop van de middeleeuwen ontstaan door eeuwenlange bemesting en de in de potstal toegevoegde plaggen. De bodems hebben een humuslaag van 50 cm of meer. Naast de oudste akkergronden zijn er, veelal aansluitend, latere kleine ontginningen die tot de latere 19e eeuw doorgaan. De humuslagen daarvan zijn beduidend dunner.
d. Heideontginningsgebieden, deels ten behoeve van landbouw, deels voor naaldhoutbeplanting. De belangrijkste liggen ten zuiden van Baarle-Nassau en Ulicoten o.a. de Retsche heide, Tommelsche heide, Ulicootsche heide, Strumptsche heide en bij het Groeske de Castelreesche heide. Ook ten noorden van deze gebieden kwamen tot ver in de 19e eeuw uitgestrekt heidevelden voor. In de loop van de 2e helft van de 19 eeuw is een groot percentage van de vroegere heide beplant met naaldhout. Vooral in de eerste decennia van deze eeuw komen er meer en meer landbouwontginningen van de grond. Oorspronkelijke heidevegetatie komt vrijwel niet meer voor behoudens enkele relicten in de Castelreesche heide.

Vanwege het ontbreken van grootschalige cultuurtechnische maatregelen is veel van het oorspronkelijke cultuurlandschap van Baarle Nassau bewaard gebleven en herkenbaar. Met name Castelré is nog zeer gaaf met akkercomplex en aansluitende beekdal van het Merkske. Ook rond de diverse buurtschappen is de middeleeuwse landschapsinrichting aanwezig.

Nederzettingen.

Baarle bestond vermoedelijk reeds in de 10e eeuw. Vermoed wordt dat er een kerk is geweest. Baarle is een mooi voorbeeld van een z.g. kerkakker- of tiendakkerdorp, dat wil zeggen een aantal kleine buurtschappen gegroepeerd rond een centraal gelegen parochiekerk. Er zijn hier als het ware een tweetal kransen van buurtschappen en gehuchten. De eerste krans wordt gevormd door Loveren, Hoogbraak, Boschoven, Oordeel, Nijhoven, Schaluinen en Tommel.
De tweede kans wordt gevormd door Driehuizen, Pineind, Klein Bedaf, Voske, Heikant, Keizershoek, Veldbraak, Liefkenshoek, Reth, Gorpeind, Eikelenbosch, Hoogeind, Heesboom en Reuth. Vanaf de eerste krans van buurtschappen ontspringen enkele beeklopen: de Bremer, de Leij en de Retsche Loop. Met name tussen de twee kransen liggen grote complexen van oude akkergronden.
De kern van Baarle is ondanks schade in de laatste wereldoorlog een sfeervol dorp gebleven. Centraal ligt er het min of meer rechthoekige dorpsplein (Singel), omzoomd met leilindes. Op de Singel staat een hardstenen pomp van 1809. Aansluitend zien we het kerkplein met de middeleeuwse Remigiuskerk.

De bebouwing is meest tweelaags onder zadeldak met nok evenwijdig aan de straat. Enkele panden zijn uit de 17e eeuw en 18e eeuw. Vanaf de Singel lopen een aantal lintbebouwde straatwegen in verschillende richtingen naar de omliggende buurtschappen. De bebouwing van deze straten is afwisselend één- en tweelaags, waarbij de nokrichting evenwijdig aan de straat overheerst. Er zijn tal van cultuurhistorisch waardevolle dorpswoonhuizen aan te wijzen. Verspreid liggen er onder meer leerlooierijen. Meer naar de buitenkant van Baarle zien we hoofdzakelijke boerderijen.
Aan de westzijde wordt de kern van Baarle-Nassau doorsneden door de spoorlijn Tilburg-Turnhout, welke overigens niet meer als zodanig functioneert. Het stationsgebouw en seinwachtershuis aan de Stationsstraat dateren van 1867. De Stationsstraat heeft zich enigszins ontwikkeld tot een soort Stationsplein met cafés en winkels. Tot een ontwikkeling van een stationswijk is het niet gekomen. Aan de Belgische grens bevinden zich enige restanten van het voormalige grensstation. Aan de Turnhoutse baan en de Grensweg liggen een aantal dienstwoningen van de spoorwegen, merendeels ontworpen door de bekende architect Ir. G.W. van Heukelom ca. 1906. In z'n soort is het een interessante groep als voorbeeld van dergelijke chalêtachtige woningbouw. Bij de spoorovergang bevindt zich nog een identieke seinwachtershuis als aan de Stationsstraat.
Loveren bestaat uit een langwerpig driehoekige plaatse met enig geboomte en omliggende bebouwing. Er is een pomp van ca. 1930. Opvallend zijn, naast boerderijen en leerlooierijen een tweetal belangwekkende 17e eeuwse dorpswoonhuizen. Vooral aan de westzijde liggen oude akkersbodems. Aan de noordzijde ligt de oorsprong van de beek de Bremer. Van 1611 is hier de hoeve "Goordonck" bekend, die omgracht was met afgetakt bremerwater. In Loveren stond een Hof van de abdij van Thorn, die in 1234 reeds genoemd wordt. Deze abdij had het patronaatsrecht en recht op tienden. Later stond op de plaats van de hof het kasteel Bruheze. Vroeger lag er een drenkpoel voor het vee op de plaatse. In 1663 is op Loveren een kapel gebouwd, maar later weer afgebroken. Het ruimtelijk patroon van Loveren is grotendeels middeleeuws.
De kavelstructuur is sedert de 19e eeuw weinig gewijzigd.
Hoogbraak heeft nog weinig traditionele bebouwing, maar de struktuur is nog zeer oorspronkelijk gebleven.
Baarle Boshoven ligt tussen de grote oude akkersbodemcomplexen van Alphen en Baarle Nassau. Aan de westkant grenzen de akkers aan de voormalige en in het begin van deze eeuw ontgonnen heide. De landschapsinrichting is grotendeels middeleeuws en het kavelpatroon is sedert 1900 weinig gewijzigd. Er is, ondanks moderniseringen nog een aardige bebouwing w.o. een 17e eeuwse boerderij en verscheidene oude snoeilindes.
Oordeel betreft een op grootdeels belgische enclave gelegen boerderijengroep langs de verbindingsweg Baarle- Terover (Alphen). De buurtschap ligt in het beekdal van de Leij en langs een oud akkerbodemcomplex. De perceelsstructuur van deze nederzetting is nog vrij oorspronkelijk. Oordeel wordt begrensd door een wegkapelletje aan een oude linde en een calvarieberg met kruis.

Nijhoven is een gave nederzetting met driehoekige plaatse met drenkkuil en geboomte. De buurtschap ligt te midden van oude akkergronden en aan een zijloop van de Leij en de Retsche Loop. Er liggen enkele fraaie boerderijgroepen en erfbeplanting. Nijhoven moet een zeer oude nederzetting zijn, terwijl de naam erop kan wijzen dat hij later is ontstaan dan Baarle en Loveren. Blijkens opgravingen heeft er in de karolingische tijd een houten kapel gestaan die later is vergroot en in de 15-16e eeuw door een stenen kerk is vervangen. In 1928 is het laatste restant van deze kapel afgebroken. De in 1930 gebouwde kapel met kruiswegstatie is een herinnering aan deze St. Salvatorkapel.
Schaluinen is een qua structuur nog interessante en oude nederzetting, maar er is weing belangwekkende bebouwing.
Tommel dat grotendeels op belgische enclavegebied ligt, heeft een driehoekige plaatse met boerderijen, schuren en oude lindebeplanting er omheen. Door de ontwikkeling van bioindustrie is het ruimtelijk beeld recentelijk nogal gewijzigd. Het nederzettingspatroon met kavels oude akkergronden e.d. is nog zeer gaaf.
Van de tweede krans van buurtschappen noemen we allereerst Driehuizen, Pineind, Klein Bedaf, Voske en Heikant als een groep nederzettingen aan een tweetal bovenloopjes van de Leij. Bij de verschillende bebouwingsgroepen liggen oude akkerbodems en oude graslandbodems. De ruimtelijke landschappelijke inrichting is nog vrij oorspronkelijk, vooral bij Heikant. De bebouwing bestaat voornamelijk uit verspreid liggende boerderingen met hier en daar linden en walnoten. Tot in deze eeuw lagen deze gehuchten aan de grens van de Poppelsche en Bedafsche heide. Klein Bedaf kan opgevat worden als een kampontginning. Zuidelijk van Oordeel, grenzend aan Nijhoven zien we de buurtschappen: Keizershoek, Veldbraak, Liefkenshoek en Reth. Ook hier zitten we nog aan de uiterste bovenlopen van de Leij en Retsche Loop. Deze buurtschappen liggen in een krans rond Nijhoven met grote akker-complex. In de 2e helft van de 19e eeuw is het heide gebied ten zuiden van deze nederzettingen bebost.
In Keizershoek Reth kunnen vanwege de straatverbredingen veedriften geweest zijn. De bebouwing bestaat hoofdzakelijk uit verspreide boerderijen en woonhuizen. Aan de westzijde liggen nog Eikelenbosch, Gorpeind, Hoogeind, Heesboom en Reuth. Vooral Heesboom en in mindere mate Eikelenbosch hebben een vrij oorspronkelijke bewoningskern temidden van oude akkergronden. Er liggen enkele kleine waterloopjes waaronder bovenlopen van de Bremer de Reutsche Loop en Pools Heining. De buurtschappen lagen tot in deze eeuw aan de rand van een groot voormalig heidegebied, de Strumptsche en Groote Heide, die thans bestaat uit naaldopstand en landbouwgronden. De bebouwing bestaat in hoofdzaak uit verspreidliggende boerderijen en woonhuizen.
In het uiterste oosten van Baarle Nassau aan de Belgische grens ligt Groot Bedaf aan een tweetal bovenlopen van de Poppelsche Leij. Er liggen oude akkergronden en de perceelsstructuur is nog zeer oorspronkelijk. Groot Bedaf is in aanleg een geïsoleerde nederzetting temidden van heidevelden. In de loop van deze eeuw is de heide aanvankelijk ingeplant met naaldhout en later ten behoeve van landbouw weer ontgonnen. Deze oude nederzetting is wellicht te herleiden tot het type van kampontginning. De bebouwing bestaat thans uit een groep verspreide boerderijen.

Ulicoten is een mogelijk in de 13e eeuw al bestaande nederzetting, gelegen tussen twee beeklopen. Wellicht was er in de 12e eeuw een kapel. Ulicoten is nu een klein dorp bestaande uit een lintbebouwde straat, de Dorpsstraat, met ten noorden en ten zuiden ervan gelegen oude akkergronden. De bebouwing is van rond de eeuwwisseling en later, met een markant kerk gebouw met torens van ca. 1950. De perceelsstructuur is vrij oorspronkelijk. De huidige dorpskern is vermoedelijk ontstaan om de in 1444 gestichte kerk op de plaats van een bestaande kapel.
Rondom liggen verschillende buurtschappen, deels aan de beekloop Groot Vergoor: Lijmbeek, Het Bosch, Hazenberg, Maaijkant, Hondseind, Heihoef en Heikant. De verschillende buurtschappen bestaan uit verspreid liggende boerderijen en zijn omgeven door oude akkergronden. Met name Hazenberg heeft een zeer authentieke perceelsstructuur, maar ook het gehele cultuurgebied heeft nog min of meer een middeleeuwse landschappelijke inrichting.
Langs de Bremer en bij Maaijkant liggen oude graslandbodems. Ten zuiden van Ulicoten liggen de gehuchten Oude- en Nieuwe Strumpt en de kleine buurtschappen Postel en Haldijk. Vooral Oude Strumpt is een qua structuur zeer gave nederzetting. Er is een plaatse met boerderijen er omheen en oude akkergronden. Mogelijk is Oude Strumpt ontstaan vanuit een kampontginning. Oude Strumpt ligt aan de waterloop Poolse Heining.
Nieuwe Strumpt, aan de Poolse Heining en Reutsche Loop, zal later zijn ontstaan, maar gezien de oude akkerbodems toch wel middeleeuws. Postel zal van oorsprong een klein Einzelhof geweest zijn.

Castelré om de driehoekige plaatse 't Groeske of Groesje met de ten zuiden ervan gelegen buurtschappen 't Schrans en Schootschen Hoek.
Er is een soort krans van nederzettingen rond een centraal akkercomplex te zien, de Huisakker en Donken.
Kerkelijk is Castelré verbonden met de in België gelegen parochie Minderhout. De nederzetting ligt tussen de beken Mark, het Merkske en de Hollandsche Loop. De Landschappelijke situatie met beeklopen, beemden en oude akkergronden is zeer gaaf bewaard gebleven. De perceelsstructuur is grotendeels middeleeuws van oorsprong en sedert 1900 nauwelijks gewijzigd. De smalle akkerspercelen bij 't Schrans zijn wellicht op te vatten als middeleeuwe z.g. langrepelakkers. De Heiakkers ten oosten van Hooiberg zijn latere uitbreidingen. Castelré en met name 't Groeske omvatten verscheidene oude, in de kern vaak 17e eeuwse langgevelboerderijen en schuren. Er staan verscheidene fraaie vlaamse- of langsdeelschuren. De bedrijfsvoering is in de laatste decennia sterk gewijzigd en geïntensiveerd. Al met al is Castelré een voor Brabant en voor de geschiedenis van de nederzetting zeer belangwekkend voorbeeld van een akkerdorp met plaatse.

Bebouwing en groenelementen

Boerderijen

In Baarle staan enkele boederijene uit de 17e eeuw. Boschoven 8 heeft een opmerkelijk woonhuisgedeelte met in- en uitgezwenkte en getrapte topgevel. Blijkens een jaartalaanduiding in de zijgevel en een smeedijzeren slot is de boerderij van 1636-37. Inwendig is er een tweebeukig gebint. Groeske 8 is een voormalige langgevelboerderij met dwarsdeel, met het jaartal 1634 in baksteenversiering. In de korte gevel is een witgeverfd afweerkruis aangebracht. De langsdeelschuur is mogelijk uit dezelfde tijd met deels een vitselstekwand (vlechtwerk met leem). Groeske 7 is vermoedelijk 17e eeuwse, maar sterk gewijzigd. Enkele vlaamsche schuren, ook wel langsdeelschuren genoemd, bij nieuwe boerderijen kunnen nog 17e of vroeg 18e eeuws zijn, zoals Hoogstratense baan 18, met deels vitselstekwand.
De oudste boerderijen hebben een driebeukig gebint, een bouwwijze die tot ver in de 19e eeuw doorgaat. Karakteristiek zijn de erbij behorende langsdeelschuren, die eveneens driebeukig zijn met hoog schilddak. Het karschop is in het algemeen tweebeukig met dwarsdeel. De boerderijgroep wordt met een bakhuis, dat hier en daar nog te zien is, gecompleteerd.

Uit de 18e eeuw kunnen onder meer nog zijn: de langgevelboerderij Groeske 11 met dwarsdeel en bijbehorend karschop en bakhuis, en Molenbaan 2 met metselwerk in klezoorverband. De vlaamse schuren van Boschoven 6 met vitselstek, Maaijkant 13 en Stopestede 4 kunnen 18e eeuws zijn, evenals het karschop van de laatst genoemde boederij en van Schootsenhoek 26. De vlaamse schuren hebben vaak ovale lichtopeningen met schuifluikjes in de houten zijgevel.
Hoogstratensebaan 1 heeft een bakhuis met uitgebouwd ovengedeelte, een type dat in Brabant zeldzaam is geworden. In de traditie van de 18e eeuw is de langgevelboerderij Klein Bedaf 5 met dwarsdeel uit 1828. Belangwekkend is het helaas vervallen complex van Kievit 1, rond het midden der vorige eeuw of ouder, met karschop, langsdeelschuur en oude erfbeplanting.
De latere 19e eeuwse boerderij hebben veelal nog dezelfde vormgeving. De materialen zijn machinaal vervaardigd en de muren zijn balkdragend. Goede voorbeelden zijn: Maaijkant 20, Nijhoven 9, Hooiberg 8 met krukhuis, en de keuterij 't Armeshof 2 met bakhuis. Opvallend is de dwarsdeelschuur Kievit 5 met twee poorten en ijzeren ramen met geometrische roedeverdeling. Ook de nog latere boerderijen van rond de eeuwwisseling en de eerste decennia van de 20e eeuw zijn vaak traditionele gebouwd. Aardige voorbeelden zijn: Alphenseweg 6 (Baarle Hertog), Bredaseweg 9, Chaamseweg 9, Haldijk 1, 't Groeske 5, Heikantsestraat 6, Klein Bedaf 1 met ouder karschop, Loveren 41, Nijhoven 6 en Wilhelminastraat 16. Typerend voor Baarle Nassau en omgeving is de toepassing van bakstenen pilasters in de gevels en afwisseling in het metselverband met verschillende kleuren baksteen. Nijhoven 6 heeft metselwerkversiering met groengeglazuurde bakstenen.

Woonhuizen

Baarle heeft een drietal huizen die dagtekenen uit de 17e eeuw. Het huis Loveren 19 (valt gedeeltelijk onder Baarle Hertog nummer 2) is een zogenaamde kempens verdiepingshuis met halfgebint en metselverband met klezoren. Singel 12, met jaartalankers 1639, is eveneens een kempens

verdiepingshuis en heeft inwendig een twee-beukig gebint en voorgevel met originele sierankers. De zijgevel is voor de helft getrapt met hardstenen afdekplaten. De pilasteringang met kroonlijst is uit het einde van de 18e eeuw. Kempense verdiepingshuizen worden gekenmerkt door de aanwezigheid van een verdieping aan de voorzijde die aan de achterzijde van een verdieping aan de voorzijde die aan de achterzijde ontbreekt waar de dakvoet veel lager ligt. Loveren 26-28 is eenlaags dubbel woonhuis met in- en uitgezwenkte en getrapte zijgevels, klezoorverband en sierankers. Inwendig is er een tweebeukig ankerbalkgebint. Dit huis is sterk verwant aan het woonhuisgedeelte van de boerderij Boschoven 8.
Singel 16 en Molenstraat 2-4 (onder Baarle Hertog) zijn mogelijk in aanleg 18e eeuwse kempense verdiepingshuizen. Uit dezelfde tijd is Singel 14, een tweelaags woonhuis met 19e eeuwse deuromlijsting met kroonlijst en misschien het dubbelwoonhuis Molenstraat 21-23 elk van vier traveeën breed.
Tot rond het midden der 19e eeuw wordt nog vrij traditioneel gebouwd al komen gebintconstructies niet meer voor. De muren worden geheel balkdragend.
Oosteind 6 (Baarle Hertog) is een tweelaags huis met de karakteristieke empirevensters met waaiervormige zwikken. De roeden van de bovenlichten zijn versierd met rozetten. Er is een fraaie ingang met pilasters en kroonlijst. Waaiervormige zwikken vinden we ook bij het eenlaags dubbelwoonhuis Kapelstraat 22-24 (Baarle Hertog). Typisch zijn ook de wisseldorpelklosjes.
Eenvoudiger zijn St. Annaplein 24 met pilasteringang, en Pastoor de Katerstraat 1 uit 1858. Uit 1867 zijn enkele vrijwel identiek bepleisterde en witgeverfde spoorwachtershuizen op L-vormige plattegrond, met hoekpilasters en boogfriezen: Stationsstraat 10, Zevenhuizenbaan 2 en Boschoven 1. Afwijkend is het stationswachtershuis Kerkstraat 3 met rondbogen en pilasters. Uit de latere 19e eeuw dateren nog verscheidene gave voorbeelden waarbij veel detaillering tot de jaren twintig van deze eeuw voor blijft komen. Opvallend zijn de eenlaags huizen van drie traveeën met centrale ingang, zesruitsschuiframen en soms een kroonlijst. Vaak treffen we, zoals in heel West-Brabant, in de zijgevel een halfvenster aan. Voorbeelden zijn: Alphenseweg 4, Chaamseweg 7 (onder Baarle Hertog), Chaamseweg 18 uit 1887, Kapelstraat 7 (Baarle Hertog) met twee rondboogvensters in de zijgevel op de zolderverdieping, Kapelstraat 14, Molenstraat 6 en 91 (Baarle Hertog) waarbij nummer 6 met pilasteringang en kroonlijst. Ook meerdere traveeën komen voor onder andere Loveren 13, Alphenseweg 2 met vier traveeën en gevel met speklagen, Dorpsstraat 27-29 in Ulicoten uit 1881 van 5 traveeën en centrale ingang met kussendeur en zijgevel met ajour versierde windveren, Dorpsstraat 50 met pilastergevel en spekwanden, Dorpsstraat 85 van 4 traveeën met kroonlijst, Dorpsstraat 87 van 5 traveeën en geschulpte windveren. Gave, kleinere arbeiderswoningen uit de latere 19e eeuw zijn bijvoorbeeld Kapelstraat 12-14 (onder Baarle Hertog), 19 (Baarle Hertog) met bepleistering in blokverband en Loveren 4-6.
Een opmerkelijke groep huizen gebouwd voor douanepersoneel zien we aan de Turnhoutsebaan en de Grensweg. Het zijn verschillende typen tweelaags en anderhalflaags huizen met variatie in dakvorm en geveldetaillering gebouwd door de bekende spoorweg architect G.W. van Heukelom uit 1906.

Als latere eenlaags woonhuizen uit de jaren twintig en dertig noemen we nog Boschoven 16, Dorpsstraat 38 met pilastergevel, Dorpsstraat 50 met pilastergevel en spekbanden, Kapelstraat 20 en Kapelstraat 28 met middenrisaliet en hoekpilasters. Bij deze latere huizen vallen veelal op: mansardedak, pilasters, stenen dakkapellen en gebruik van verschillende kleuren baksteen. Als voorbeelden van het grotere huis kunnen genoemd worden: Bredaseweg 39, een tweelaags complex landhuis met pilastergevel en torentje, Burgemeester van Gilsestraat 4 (onder Baarle Hertog) eveneens een landhuis met muurschilderingen en torendak met windvaan. Kievit 17 is een landhuis met achtkantige toren met spits. Molenstraat 17-19 (Baarle Hertog) is een tweelaags huis met pilastergevel en sierankers Nieuwstraat 10, de pastorie met pilastergevels en pastoor de Katerstraat 1 (Baarle Hertog) uit 1896 met risaliserende gevel zijn vergelijkbaar. Opmerkelijk is tenslotte het kasteelachtige huis Pastoor de Katerstraat 3 (Baarle Hertog) thans restaurant met trapgevels, ronde hoektoren en gevels met spekbanden en sierankers.

Kerkelijke bebouwing

Centraal in het dorp staat de Remigiuskerk (Baarle Hertog), een driebeukige kruiskerk in kempense gotische stijl uit 1640, na de oorlog grotendeels herbouwd. Opvallend zijn de toren met uibekroning en de verschillende dwarsgeplaatste zijkapellen met topgevels. Veel jonger is de kerk van O.L.V. van Bijstand (1932-58) aan de Nieuwstraat. Het is een kruiskerk met romaniserende vormgeving. Achter de kerk is een begraafplaats uit de 20e jariger met onder andere een gietijzeren calvariekruis. In Ulicoten aan de Dorpsstraat staat de St. Bernarduskerk, een driebeukige kruisbasiliek, enveneens in romaniserende vormgeving. Het bijbehorende kerkhof is van ca. 1930 met pastoorsgraven vanaf 1867. De gemeente kent verscheiden kapellen en kapelletjes. De Nijhovense kapel St. Salvator, van ca 1930 een eenvoudige gotiserende basteenbouw, staat op de plek van een middeleeuwse voorganger. Bij de kapel is een kruiswegstatie, calvarieberg en lourdesgrot.
Naoorlogs is de Bernarduskapel in neogotische vormgeving, op de plaats van een oudere houten veldkapel. In de kapel is een kopie aanwezig van een 15e eeuws Bernardusbeeldje uit de schuurkerk van Ulicoten. Bij de kapel is een kruiswegstatie in ceramiek. Turnhoutseweg 22 (Baarle Hertog) is een achthoekige Mariakapel in 1961. Bij het landhuis Gaarsbergen, Bredaseweg 39 is een kapel van ca. 1950. Kleinere wegkapellen vinden we in de Kievit ca 1950 en Oude Strumpt (ca 1930) en aan een linde in de Oordeelsestraat.
Een afzonderlijk kerkhof ligt in de Molenstraat, onder Baarle Hertog, van ca 1910 en later, met onder andere boomstamvormige kruisen. In de Pastoor de Katerstraat staat het kloostercomplex annex scholen en kapel van de congregatie der Broeders van de Christelijke Scholen (1910-1932) deels in sobere neogotische baksteenbouw, deels amsterdamse-schoolstijl. Het klooster Kerkstraat 6-7 is van ca. 1930 met topgevel en beeldnis. Turnhoutsebaan 23 is het voormalige klooster van de Paters van de H. Geest van 1926 met romaniserende kapel van 1955.

Fabrieken en bedrijfsgebouwen

In Baarle Nassau staan een drietal rompen van bergkorenmolens: Molenstraat in Ulicoten, Molenstraat en Molenpad in Baarle. Ze dateren uit de 2e helft van de 19e eeuw.
Karakteristiek voor Baarle Nassau e.o. zijn de leerlooierijen waarvan nog fraaie exemplaren te vinden zijn. Gaaf is Chaamse weg 54, een drielaags looierij van ca. 1880 met intacte indeling en rolstangen. Er is een houten gevel met opklapluiken. Achter het gebouw zijn leerlooiers-afvalputten en hardstenen haarboom. Verder is er een tweelaags leerfabriek van 1934 met oude machineriën. De laatste recente uitbreiding is een drogerij. Chaamseweg 9a is een v.m. leerlooierij, drielaags met opklapluiken en zijvel met laadluiken, dakrand met geschulpte windveren en uitgekraagde top met makelaar. Loveren 11 is een melkfabriek, ca. 1920-50, in vrij strakke vormgeving met bordes en schoorsteen. Dorpsstraat 71 is de v.m. stoomzuivelfabriek "de Eendracht" met witgeverfde pilastergevel van 1926. Vergelijkbaar is het bedrijfspand aan de Parallelweg van de Coöp. Handelsvereniging N.C.B. met twee bordessen en trappen. Uit de twintig en dertig jaren is de machinefabriek Rijsbosch met topgevel en laaddeur Alphense weg 7, een fabriek met woonhuis Alphenseweg 31 (onder Baarle Hertog) met 19e eeuwse kern. Moderner maar architektonisch interessant is de benzinepomp Kapelstraat 26 van ca. 1950 met overkapping en glazen pomphoudershuis. Tenslotte kunnen we het type van het kleine, meest eenlaags bedrijfspand noemen, dat veelal gecombineerd is met het woonhuis. De oorspronkelijke functie kan niet altijd gemakkelijk worden vastgesteld, maar ambachten als weven en smeden en dergelijke kunnen verondersteld worden. Voorbeelden hiervan zijn: Dorpsstraat 63 met poortingang onder korfboog, Kapelstraat 16, 22, en 45 (onder Baarle Hertog), Pastoor de Katerstraat 25 en St. Annaplein 24, Pastoor de Katerstraat 3 is een tweelaags bedrijfsruimte met woning.

Overige bebouwing

Met de aanleg van de spoorweg Tilburg- Turnhout in 1867 zijn in het centrum en aan de Belgische grens stations gebouwd. Het station aan de Stationsstraat is nog grotendeels aanwezig met boogvensters en uitgemetselde baksteenkussens in de gevel. Van het grensstation stonden er tijdens de inventarisatie nog de nederlandse en belgische douanegebouwtjes uit ca. 1905 van architect G.W. van Heukelum. Interessant is hierbij het bovengenoemde ensemble, een aantal huizen voor douanebeambten, door dezelfde architect. Vanwege de tweedeling van Baarle zijn er twee gemeentehuizen. Het Belgische is van 1877 met bordes, trappen, hekwerk en risaliserende gevel in neorenaissancestijl. Het Nederlandse gemeentehuis aan de Singel is na de oorlog in 1953 gebouwd in historiserende stijl met trapgevels, klokketorentje en uibekroning. De latere uitbreidingen zijn in Bosscheschooltrant uitgevoerd. Uit 1907 is het bonds en patronaatsgebouw St. Jozef, Nieuwstraat 14-16 met St. Jozefbeeld ervoor. In Ulicoten, Dorpsstraat 40, verrees in 1931 een parochiehuis met pilastergevel.
Dorpsstraat 54 is een tweelaags café met veranda 1930, terwijl Singel 3-5 een voorbeeld is van een naoorlogs café-restaurant met rondboogramen en ingang, dat aardig past in het historische beeld van de dorpskern.

Artefacten

Aan de St. Janstraat is een verzetsmonument geplaatst uit 1949 met gebeeldhouwde figuren in baksteensokkel en omlijsting met gemeentewapen van de beeldhouwer Van de Meer. Uit dezelfe tijd is het monument in Hoogbraak met hand, schild en leeuwfiguur.
In de Nieuwstraat 14-16 is een H. Hartbeeld opgesteld van ca. 1930. Op de splitsing Oordeelsestraat en Heikant zien we een calvarieberg met kruis uit ca. 1950. Op de Singel staat een hardstenen pomp uit 1807 als sierraad voor het dorpsplein terwijl op Loveren een later type van ca. 1930 geplaatst is. Aan het Kerkplein staat een zandstenen H. Hartbeeld op bakstenen zuilvormige sokkel en een replica van een metalen grenspaal uit 1843 van 1976.

Groenelementen

Op diverse plaatsen vinden we lindebomen, veelal als snoeilinde voor of rond de huizen en boerderijen geplant. Er zijn vele oude en forse exemplaren onder. Bijzonder zijn een 20 tal oude linden van ca. 2-2½ m omtrek bij Boschoven 6, Heikant 1A met 8 lindes van 1½-2½ meter, Kievit 1 met lindes van 2-2½ meter, Nijhoven 9 met 6 lindes van 1½-2½ meter, Molenbaan 2 met 3 lindes van 2-3 meter, reth 12 met een linde van 3 meter en Tommel met diverse lindes van 2-2½ meter omtrek. Het beeld van de dorpskern wordt voor een belangrijk deel mede bepaald door de ruim 20 19e eeuwse snoeilindes op de Singel en een serie fraai breed vertakte leilindes aan het St. Annaplein van na de 2e wereldoorlog rond het plantsoen en park. Andere voorbeelden van lindebeplanting zijn nog te zien bij: Bosstraat 5 (Ulicoten), Haldijk 1, Heesboom 1, Hoogstratensebaan 4, 't Groeske 11, Loveren 31 en 37 en Schootsenhoek 25, Oordeelsestraat 9 en Maaijkant 6. In mindere mate treffen we nog oude beukhagen en walnoten aan die er vroeger toch volop geweest zijn. Walnoten staan op het erf van de Bredaseweg 4, met ook de nogal curieuze als poortje gesnoeide coniferen, Schootsenhoek 25 en Nijhoven 9. Bij Molenbaan 2 is een mooie beukenhaag aanwezig. Hoogstamfruitbomem zijn een bijzonderheid aan het worden. We zien ze nog bij Kievit 1 en Nijhoven 9. Dorpsstraat 85 heeft een leipeer tegen de zonnige zijgevel. Op het erf van Burgemeester van Gilsestraat 1 (Baarle Hertog) staat een eik van 2½ meter omtrek. Bij Maaijkant 19 staat een oude iep en beuk, nummer 20 heeft een oude beuk en een drietal eiken. Bij Pastoor de Katerstraat staat een esdoorn van ca. 3 meter. Belangwekkende beplanting is te zien in de parken en tuinen van landhuizen en kloosters. Het klooster aan de Pastoor de Katerstraat 7 heeft een tuin met grote kastanje en beuk, in het park bij Kievit 17 staan eiken, beuken en rododendrons en in het park van Bredaseweg 39 staan eiken, een oude linde en een beukenlaan. Op het kerkhof aan de Dorpsstraat in Ulicoten staan een viertal monumentale beuken en enkele hagen. Tenslotte noemen we Nijhoven als een plaatse met historische beplanting van eiken, wilgen en populieren, deels rond de drenkpoel.